

UZASADNIENIE

Zaskarżonym postanowieniem z dnia 15 października 2014 roku Sąd Rejonowy dla Łodzi – Widzewa w Łodzi, IX Zamiejscowy Wydział Cywilny z siedzibą w B., w sprawie z wniosku D. K. z udziałem (...) Spółki z ograniczoną odpowiedzialnością w S., zatwierdził uchylenie się przez wnioskodawcę od skutków prawnych nie złożenia w terminie oświadczenia o odrzuceniu spadku po K. K. zmarłej 13 lutego 2013 roku w B. oraz orzekł o kosztach postępowania. W treści uzasadnienia Sąd I instancji podniósł, że spadkodawca nie złożył w terminie oświadczenia o przyjęciu bądź odrzuceniu spadku, a zebrany materiał dowodowy wskazuje, że działał w błędnym przekonaniu, że jest to zbędne. Spadkodawca w ogóle nie zdawał sobie sprawy z konieczności podejmowania jakichkolwiek kroków prawnych w sprawie spadku po matce, a w każdym razie nie ma na to żadnych dowodów. Na taką okoliczność wskazuje fakt, że sam nie złożył sprawy o stwierdzenie nabycia spadku, czy brak jakichkolwiek działań gdy dowiedział się już o tym, że spadkodawczyni pozostawiła długi na co zapewne miało wpływ to, że nie mieszkał z matką i nie utrzymywał z nią kontaktów. Dopiero w trakcie sprawy o stwierdzenie nabycia spadku uzyskał taką wiedzę i w terminie rocznym od stwierdzenia swego błędu wniósł o uchylenie się od skutków prawnych niezłożenia oświadczenia o odrzuceniu spadku, a więc w terminie. Mając powyższe na względzie z mocy art. 1019 § 2 k.c. Sąd Rejonowy zatwierdził złożone przez spadkodawcę oświadczenie o odrzuceniu spadku, gdyż niezłożenie go przez niego w terminie nastąpiło pod wpływem istotnego błędu. Na mocy art. 520 § 1 k.p.c. ustalono, że każdy z uczestników pozostaje przy poniesionych kosztach postępowania.

Apelację od powyższego postanowienia wniosła (...) Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością w S. zaskarżając je w całości podnosząc następujące zarzuty:

- naruszenia art. 1019 § 1 i 2 k.c. w zw. z art. 84 § 1 i 2 k.c. oraz w zw. z art. 88 § 2 k.c. przez ich niewłaściwe zastosowanie i błędne przyjęcie, że w sprawie zachodzi podstawa do zatwierdzenia uchylenia się przez D. K. od skutków prawnych niezłożenia oświadczenia o odrzuceniu spadku po zmarłej K. K.,
- naruszenie przepisów prawa procesowego, tj. art. 233 § 1 k.p.c. przez dowolne ustalenie Sądu, iż wnioskodawca nie otrzymał przesyłki zawierającej wezwanie do zapłaty z dnia 1 lipca 2013 roku.

W oparciu o tak sformułowane zarzuty skarżąca wniosła o zmianę postanowienia poprzez oddalenie wniosku oraz zasądzenie od wnioskodawcy na rzecz uczestnika postępowania kosztów postępowania, w tym kosztów zastępstwa procesowego za II instancję według norm przepisanych, ewentualnie o uchylenie postanowienia i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania oraz zasądzenie od wnioskodawcy na rzecz uczestnika kosztów postępowania, w tym kosztów zastępstwa procesowego za I i II instancję według norm przepisanych.

Na skutek wywiedzionej apelacji, Sąd Okręgowy w Łodzi postanowieniem z dnia 29 kwietnia 2015 roku, wydanym w sprawie III Ca 125/15, zmienił punkt 1. zaskarżonego postanowienia w ten sposób, że oddalił wniosek, oddalił apelację w pozostałej części, ustalił, że wnioskodawca i uczestnicy ponoszą koszty postępowania apelacyjnego związane ze swoim udziałem w sprawie.

W wyniku złożonej przez wnioskodawcę kasacji od postanowienia Sądu Okręgowego, Sąd Najwyższy uchylił zaskarżone postanowienie i sprawę przekazał Sądowi Okręgowemu w Łodzi do ponownego rozpoznania oraz orzeczenia o kosztach postępowania kasacyjnego. W uzasadnieniu podniesiono, że oświadczenie o uchyleniu się od skutków prawnych niezłożenia w terminie z powodu błędu lub groźby oświadczenia o odrzuceniu spadku oraz oświadczenie o odrzuceniu spadku powinny być złożone przed sądem. Mają one charakter materialno - prawny i dlatego przewidziany w art. 1019 § 2 k.c. w zw. z art. 88 § 2 k.c. termin zawity jest zachowany, jeżeli przed jego upływem oświadczenia te zostaną odebrane przez sąd - stosownie do art. 1018 § 3 k.c. - do protokołu sądowego, względnie sąd poświadczy urzędowo podpis spadkodawcy na jego piśmie zawierającym oświadczenia (zob. uzasadnienie uchwały Sądu Najwyższego z dnia 22 listopada 2013 r., III CZP 77/13, OSNC 2014, nr 9, poz. 86). Sąd Najwyższy w składzie

rozpoznającym skargę kasacyjną podkreślił, że wniesienie sprawy o uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia nie stanowi o uchyleniu się od skutków braku oświadczenia w rozumieniu tego przepisu.

Sąd Najwyższy zaznaczył jednocześnie, że w treści powołanej uchwały z dnia 15 marca 2018 r., III CZP 110/17, zostało rozstrzygnięte, iż w wypadkach wyjątkowych, w szczególności, gdy za nieodebranie oświadczenia w terminie spadkobierca nie ponosi winy, sąd może nie uwzględnić upływu tego terminu przez wzgląd na zasady współzycia społecznego (art. 5 k.c.). W uzasadnieniu tego stanowiska Sąd Najwyższy wskazał, że w orzecznictwie nie budzi wątpliwości dopuszczalność oceny upływu terminu zawitego pod kątem zgodności z art. 5 k.c. (por. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 10 marca 1993 r., III CZP 8/93, OSNCP 1993, nr 9, poz. 153, wyrok Sądu Najwyższego z dnia 30 sierpnia 1991 r., III CRN 206/91, nie publ.). Klauzula nadużycia prawa podmiotowego należy do tych przepisów prawa cywilnego, które stosuje się wprost, a nie na zasadzie analogii. Wprawdzie w rozpatrywanej sprawie oddalenie wniosku o przyjęcie oświadczenia o uchyleniu się od skutków prawnych niezłożenia w terminie oświadczenia o odrzuceniu spadku i jego zatwierdzenie nie wynikało ze skorzystania przez wierzycieli spadkodawcy z prawa podmiotowego, lecz skutek w jakiejś mierze bierności sądu, niemniej jednak należy się opowiedzieć za szerokim ujęciem instytucji nadużycia prawa podmiotowego (por. uzasadnienie uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 7 czerwca 1971 r., III CZP 87/70, OSNCP 1972, nr 3, poz. 42; uchwała Sądu Najwyższego z dnia 20 kwietnia 1962 r., 4CO 9/62, OSNCP 1963, nr 1, poz. 7), którą należy traktować jako normę legitymującą sędziego do dokonywania korekty obowiązujących przepisów w konkretnym stanie faktycznym, gdy wynik zastosowania tych przepisów okazałby się niesłuszny i niesprawiedliwy. Skoro zaś Sąd Okręgowy nie miał powyższego na uwadze i do ustalenia, że skarżący w maju 2014 r. wniósł do Sądu wnioski o odebranie i zatwierdzenie uchylenia się od skutków prawnych prostego przyjęcia spadku oraz o odebranie oświadczenia o jego odrzuceniu, a więc przed upływem terminu zawitego z art. 1019 § 2 k.c. w zw. z art. 88 § 2 k.c., w ogóle nie przywiązywał znaczenia, to zaskarżone postanowienie nie mogło się ostać. Z tych przyczyn Sąd Najwyższy orzekł, jak w postanowieniu.

Sąd Okręgowy zważył, co następuje:

Apelacja nie jest zasadna i jako taka podlega oddaleniu w całości.

W pierwszej kolejności Sąd Okręgowy sprostował oczywistą omyłkę w treści zaskarżonego postanowienia w zakresie daty zgonu K. K.. Stosownie do treści art. 350 § 1 k.p.c. Sąd może sprostować w wyroku niedokładności, błędy pisarskie albo rachunkowe lub inne oczywiste omyłki. Przepis art. 350 § 1 k.p.c. dopuszcza sprostowanie, gdy niedokładność lub omyłka pisarska ma charakter oczywisty i nie prowadzi do merytorycznej zmiany orzeczenia. Nadto, stosownie do § 3 powołanego przepisu, jeżeli sprawa toczy się przed sądem drugiej instancji, sąd ten może z urzędu sprostować wyrok pierwszej instancji.

Oczywistość omyłki polegającej na błędnym wskazaniu roku zgonu K. K. nie budzi wątpliwości. Prawidłowa data zgonu wynika z treści odpisu skróconego aktu zgonu znajdującego się w aktach I Ns 92/15 Sądu Rejonowego w Brzezinach. Sprostowanie dokonane w treści ww. orzeczenia nie zmienia merytorycznie rozstrzygnięcia Sądu. Mając na uwadze powyższe, na podstawie art. 350 § 1 i 3 k.p.c. sprostowano oczywistą omyłkę pisarską.

Przechodząc do oceny podniesionych zarzutów apelacji, Sąd Okręgowy podzielił zarzut dotyczący naruszenia art. 233 § 1 k.p.c. w zakresie daty wykrycia przez wnioskodawcę błędu co do przedmiotu spadku po K. K.. Prawidłowa ocena dowodów prowadzi do wniosku, że D. K. o długi spadkowy dowiedział się z chwilą otrzymania wezwania do zapłaty od wierzyciela spadkodawczyni. W dniu 8 lipca 2013 r. żona wnioskodawcy odebrała przedsądowe wezwanie do zapłaty i należy przyjąć, że wówczas wnioskodawca powziął wiadomość o treści żądania wierzyciela. Na wnioskodawcy spoczywał ciężar wykazania, iż o długach spadkowych dowiedział się dopiero z korespondencji nadesłanej w sprawie o stwierdzenie nabycia spadku, jednak nie udowodnił tej okoliczności. Zatem należy przyjąć, że w dniu 8 lipca 2013 roku D. K. wykrył rzeczywisty stan rzeczy w postaci istnienia długu spadkowego.

W pozostałym zakresie Sąd I Instancji dokonał prawidłowej oceny dowodów, a w rezultacie ustalił prawidłowo stan faktyczny w sprawie. Sąd Okręgowy podziela i przyjmuje za własne ustalenia faktyczne poczynione przez Sąd Rejonowy i za zbędne uznaje powtarzanie ich w treści uzasadnienia.

Z uwagi na uchylenie poprzedniego postanowienia na skutek złożonej kasacji, Sąd Okręgowy ponownie rozpoznając apelację związany jest wykładnią prawa dokonaną w tej sprawie przez Sąd Najwyższy (art. 398²⁰ zd. 1. k.p.c.). Jak wskazano w treści orzeczenia kasatoryjnego, oświadczenia o odrzuceniu spadku oraz uchyleniu się od skutków prawnych niezłożenia oświadczenia o odrzuceniu spadku w terminie mają charakter materialno - prawny i dlatego przewidziany w art. 1019 § 2 k.c. w zw. z art. 88 § 2 k.c. termin zawity jest zachowany, jeżeli przed jego upływem oświadczenia te zostaną odebrane przez sąd - stosownie do art. 1018 § 3 k.c. - do protokołu sądowego, względnie sąd poświadczy urzędowo podpis spadkodawcy na jego piśmie zawierającym oświadczenia. Wniesienie sprawy o uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia nie stanowi o uchyleniu się od skutków braku oświadczenia w rozumieniu tego przepisu, bowiem jest to jedynie czynność procesowa, zaś wskazane oświadczenia są czynnościami materialno - prawnymi, dla których została zastrzeżona szczególna forma. W wypadkach wyjątkowych, w szczególności, gdy za nieodebranie oświadczenia w terminie spadkobierca nie ponosi winy, sąd może nie uwzględnić wpływu tego terminu przez wzgląd na zasady współżycia społecznego (art. 5 k.c.). Klauzula nadużycia prawa podmiotowego należy do tych przepisów prawa cywilnego, które stosuje się wprost, a nie na zasadzie analogii. Wprawdzie w rozpatrywanej sprawie oddalenie wniosku o przyjęcie oświadczenia o uchyleniu się od skutków prawnych niezłożenia w terminie oświadczenia o odrzuceniu spadku i jego zatwierdzenie nie wynikało ze skorzystania przez wierzycieli spadkodawcy z prawa podmiotowego, lecz wskutek w jakiejś mierze bierności sądu, niemniej jednak należy się opowiedzieć za szerokim ujęciem instytucji nadużycia prawa podmiotowego, którą należy traktować jako normę legitymującą sędziego do dokonywania korekty obowiązujących przepisów w konkretnym stanie faktycznym, gdy wynik zastosowania tych przepisów okazałby się niesłuszny i niesprawiedliwy.

W pierwszej kolejności należy wskazać, że na podstawie art. 1019 k.c. istnieje możliwość uchylenia się spadkobiercy od skutków prawnych złożonego pod wpływem błędu lub groźby oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku (art. 1019 § 1 k.c. w zw. z art. 84 i 87 k.c.) albo uchylenia się od skutków prawnych niezachowania terminu do złożenia takiego oświadczenia (art. 1019 § 2 k.c.). Spadkobierca może uchylić się od skutków prawnych oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku złożonego pod wpływem błędu lub groźby w terminie określonym w art. 88 § 2 k.c., tj. w ciągu roku od wykrycia błędu lub ustania stanu obawy przy groźbie.

W doktrynie powszechnie dopuszcza się, aby osoba, która składając oświadczenie o przyjęciu lub odrzuceniu spadku pozostawała w błędnym przeświadczeniu co do składu majątku spadkowego, mogła uchylić się od skutków prawnych swego oświadczenia woli (tzw. błąd co do przedmiotu spadku). Za błąd co do przedmiotu spadku uważać należy brak wiedzy spadkobiercy o rzeczywistym stanie majątku spadkowego, czyli o tym, jakie aktywa lub pasywa wchodzi w jego skład. Zazwyczaj sprowadzać się to będzie do wiedzy spadkobiercy o stanie zadłużenia spadku. Obojętny jest powód istnienia takiego błędu. Osoba, która nie złożyła oświadczenia woli w terminie z art. 1015 § 1 KC i w wyniku tego została zaskoczona fikcją prostego przyjęcia spadku także może powoływać się na błąd co do przedmiotu spadku, Wskazuje na to wyraźne brzmienie art. 1019 § 2 KC. Uchyła się ona wówczas nie od skutków swego oświadczenia, ale od skutków jego braku wynikających z fikcji prawnej (tak też post. SN z 1.12.2011 r., I CSK 419/10, Legalis, W Borysiak w: Kodeks Cywilny Komentarz pod red. K. Osajdy Rok 2018.)

Należy jednak podkreślić, że uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku albo uchylenie się od skutków prawnych niezachowania terminu do złożenia takiego oświadczenia nie może nastąpić bez udziału sądu. Wnioskodawca składa takie oświadczenie przed sądem i wymaga ono zatwierdzenia przez sąd. Zadaniem Sądu jest zatem odebranie od spadkobiercy stosownych oświadczeń oraz zbadanie, czy zachowany został termin określony w art. 88 § 2 k.c. i czy okoliczności stanowiące podstawę wniosku mogą być uznane za błąd prawnie doniosły w rozumieniu art 1019 § 2 w zw. z art. 84 § 1 zd. 1 i § 2 k.c.

Przenosząc powyższe rozważania na grunt niniejszej sprawy należy uznać że wnioskodawca powołał się na błąd relewantny prawnie z punktu widzenia art. 1019 § 2 w zw. z art. 84 § 1 zd. 1 i § 2 k.c. Jak wyżej podniesiono niezajomość stanu spadku, w tym wypadku co do istnienia długów, stanowi błąd doniosły z punktu widzenia w.w przepisów. Na brak wiedzy spadkodawcy co do istnienia długu wskazuje fakt, że nie mieszkał z matką i nie utrzymywał z nią kontaktów. Jak wyżej podniesiono, o błędzie pod wpływem którego wnioskodawca nie złożył oświadczenia o odrzuceniu spadku, dowiedział się w dniu 8 lipca 2013 roku. Zatem termin do uchylenia się od jego skutków wygasł z upływem roku od tego dnia, czyli 8 lipca 2014 roku. Stosowny wniosek do Sądu został złożony w terminie (27 maja 2014 roku) jednak odebranie przez Sąd oświadczenia spadkobiercy do protokołu rozprawy nastąpiło 15 października 2014 roku, a zatem już po upływie terminu.

W tej sytuacji Sąd Okręgowy musi rozważyć czy niezłożenie oświadczenia przez wnioskodawcę w terminie stanowi wypadek wyjątkowy, za który nie ponosi on winy, co prowadzi do możliwości nieuwzględnienia przez Sąd upływu terminu z uwagi na zasady współżycia społecznego. Zdaniem Sadu Okręgowego w przedmiotowej sprawie mamy do czynienia z takim wypadkiem.

Wnioskodawca nie ponosi żadnej winy za niezachowanie terminu do złożenia oświadczenia o uchyleniu się od skutków prawnych niezłożenia oświadczenia o odrzuceniu spadku z uwagi na błąd co do stanu spadku. D. K. złożył przedmiotowy wniosek w dniu 27 maja 2014 roku. Przyjmując, że o rzeczywistym stanie spadku dowiedział się 8 lipca 2013 roku, uczynił to na ponad miesiąc przed upływem terminu. Należy w tym miejscu podkreślić, że zastosowanie instytucji uchylenia się od skutków prawnych nie może obejść się bez udziału Sądu. Jak wyżej podniesiono spadkobierca przed Sądem musi bowiem złożyć takie oświadczenie wraz z oświadczeniem w jaki sposób przyjmuje bądź odrzuca spadek. Sąd zaś, poza zbadaniem przesłanek zastosowania art. 1019 k.c. zatwierdza bądź odmawia zatwierdzenia oświadczenia wnioskodawcy. Zatem czynności, które byłyby podejmowane przez wnioskodawcę przed innym organem (np. notariuszem), celem uniknięcia ewentualnego uchybienia terminu, nie miałyby znaczenia z punktu widzenia przedmiotowej instytucji.

Pomimo złożenia w dniu 27 maja 2014 roku stosownego wniosku pierwszy termin rozprawy został wyznaczony na dzień 22 sierpnia 2016 roku. Wówczas wnioskodawca poparł wniosek, jednak Sąd nie przyjął od niego oświadczenia o odrzuceniu spadku. Dopiero w dniu 15 października 2014 roku doszło do odebrania od wnioskodawcy takiego oświadczenia. Z powyższego wynika, że brak podstaw do stawiania wnioskodawcy zarzutu zawinionego niezachowania terminu do złożenia oświadczenia o uchyleniu się od skutków prawnych niezłożenia oświadczenia o odrzuceniu spadku po matce. W terminie D. K. złożył wniosek do Sądu jako organu właściwego. Jak wskazał Sąd najwyższy dla odebrania tych oświadczeń nie było konieczności wyznaczania rozprawy. Na tym etapie sąd działa jako organ właściwy do odebrania oświadczeń przy zachowaniu wymaganej formy, a nie jako organ orzekający. Skutki prawne złożenia tych oświadczeń powstają w dacie odebrania ich przez sąd do protokołu sądowego lub w dacie poświadczenia przez sąd podpisu spadkodawcy na piśmie zawierającym oświadczenie o uchyleniu się.

Wobec powyższego nie można uwzględnić upływu terminu do złożenia wskazanych oświadczeń z uwagi na zasady współżycia społecznego uzasadnione brakiem winy wnioskodawcy w złożeniu oświadczeń z uchybieniem terminu. Oddalenie wniosku z tego powodu byłoby niesłuszne i niesprawiedliwe, tym bardziej w okolicznościach, kiedy to sąd swoimi działaniami doprowadził do powstania po stronie wnioskodawczyni dotkliwych skutków, mimo że ten działał w zaufaniu do sądu i złożył w terminie stosowny wniosek, nie dopuszczając się w tym zakresie zaniechań.

W tym stanie rzeczy, biorąc powyższe pod uwagę, Sąd Okręgowy na podstawie art. 385 k.p.c. w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. oddalił apelację jako bezzasadną, orzekając jak w sentencji.

O kosztach postępowania apelacyjnego i kasacyjnego orzeczono na podstawie art. 520 § 1 k.p.c. ustalając, iż wnioskodawca i uczestnicy ponoszą koszty postępowania związane ze swym udziałem w sprawie. Sąd Okręgowy nie znalazł podstaw, by odstąpić od ogólnej zasady ponoszenia kosztów w postępowaniu nieprocesowym.